

Havengezicht bij zonsopgang

Claude Gellée, genaamd Le Lorrain (Chamaigne ca. 1600 - 1682 Rome)

Rijksmuseum Amsterdam 1637-1638. Olieverf op doek, 74 x 99 cm
Herkomst: kunsthandel Hazlitt Gooden & Fox, Londen

Alhoewel het Rijksmuseum gedurende de 19de eeuw een klein aantal buitenlandse schilderijen verwierf, werd op dit gebied pas in 1925 een substantiële basis gelegd toen de Vereniging Rembrandt een belangrijke groep Italiaanse schilderijen uit de verzameling van de aartshertog van Oldenburg aan het museum schonk. Nu, opnieuw (mede) dankzij de ondersteuning van de Vereniging Rembrandt, is de deelcollectie Zuid-Europese schilderkunst van het Rijksmuseum aanzienlijk versterkt met de aankoop van een in Rome geschilderd topstuk van de Franse landschapschilder Claude Lorrain. Een landschap van deze kunstenaar, die tevens een sleutelrol vervulde in de ontwikkeling van de Nederlandse 'italianisanten', was al lang een grote wens van het museum. De nieuwe aanwinst vervult dan ook een belangrijke plaats in de verzameling, zowel in relatie tot de buitenlandse als de Nederlandse schilderkunst.

Havengezicht bij zonsopgang
Claude Lorrain. Pen in bruin, wit gehoogd, op blauw papier, 19 x 25,9 cm (blad 19 van het Liber Veritatis)
BRITISH MUSEUM, LONDEN

SFEER

Havengezicht bij zonsopgang toont de bijzondere kwaliteiten van een schilder die de landschapschilderkunst nieuw leven inblies. Afgebeeld is een denkbeeldige haven aan de Middellandse Zee, met rechts een Romeinse triomfboog, links een antieke stad, en in het midden een eiland dat doet denken aan de eilanden voor de kust bij Napels. Het onderwerp is echter minder belangrijk dan Lorrains evocatie van het afgebeelde moment, vroeg in de ochtend wanneer de duisternis nog niet helemaal is verdreven en de zonnestralen nog nauwelijks warmte geven. Lorrains grootste verdienste is het oproepen van sfeer. Hij schilderde nauwelijks naar de alledaagse werkelijkheid, maar stelde zijn composities kunstmatig samen uit verschillende bronnen. De triomfboog staat bijvoorbeeld in Rome: de Arco degli Argentieri, die door de schilder van zijn locatie tegen de kerk van San Giorgio in Velabro naar de kust werd verplaatst. De diverse onmiskenbaar romantische schepen hebben verhoudingsgewijs zulke lange masten dat zij technisch gezien nooit zouden kunnen varen.

Lorrain wilde met deze manier van werken zijn gefilterde visie op de natuur zo goed mogelijk weergeven. In dit schilderij maakte hij als het ware een samenvatting van alle fraaie zonsopgangen die men ooit heeft gezien. Het silhouet van de ronde toren steekt fraai af tegen het ochtendgloren met een zon die vanachter een wolk tevoorschijn komt. De antieke gebouwen en beelden uiterst links (poëtisch gehuld in de ochtendmist), de subtiele kleurschakeringen op de triomfboog en bovenal het ruimtelijke gevoel van de overkoepelende hemel zijn afgebeeld met een technische perfectie die Lorrain als enige van zijn generatie beheerste.

ITALIE

Het lijkt tegenstrijdig dat Lorrains kunstmatige, geïdealiseerde landschappen en zeegezichten voor een deel ook waren gebaseerd op zijn eigen directe beleving van de natuur. We weten van 17de-eeuwse schrijvers dat Lorrain op het platteland rondom Rome *en plein air* heeft geschetst en geschilderd. Dat was iets nieuws voor een landschapsschilder in de vroege 17de eeuw, vooral die uit Noord-Europa, waar de traditie van Vlaamse fantasielandschappen nog sterk was. Maar het is duidelijk dat de uit Lotharingen afkomstige kunstenaar Claude Gellée – vandaar zijn schildersnaam Lorrain – zeer onder de indruk raakte van de schoonheid van de Italiaanse natuur toen hij als jongen voor het eerst naar Rome reisde.

Aanvankelijk was Lorrain een leerlingpasteibakker, maar later kwam hij in de leer bij de Italiaanse schilder Agostino Tassi (ca. 1580-1644). In 1626 vestigde hij zich definitief te Rome, nadat hij nog enkele jaren in Nancy had gewoond. Daarna werd hij al snel de beroemdste landschapschilder van Europa. Hij ontving opdrachten uit tal van landen, waaronder Nederland, en in de periode 1635-1640 consolideerde hij zijn reputatie met zijn nieuwe benadering voor een emotionele beleving van de natuur, waarvan de nieuwe aanwinst van het Rijksmuseum zo'n perfect voorbeeld is. *Havengezicht bij zonsopgang* is

Landschap met overzetveer
Jan Both, ca. 1645. Olieverf
op doek, 76 x 91 cm
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

voor bekende prinsen, kardinalen, pausen en vorsten, waardoor zijn geraffineerde stijl zich door heel Europa zou verspreiden.

De namen van Lorrains Hollandse opdrachtgevers zijn helaas onbekend. Maar van annotaties in het *Liber Veritatis* weten we dat hij tenminste twee schilderijen heeft gemaakt die voor 'Amsterdama' (sic) bestemd waren. Zijn relaties met enkele Nederlandse collega's zijn duidelijker. In Rome woonde hij in de via Margutta, de wijk waar veel Hollandse en Vlaamse schilders zich vestigden, en het schijnt dat de uit Woerden afkomstige kunstenaar Herman van Swanevelt (ca. 1600-1655) enige tijd zijn huisgenoot was. In ieder geval heeft Lorrain met de Duitse schilder Joachim von Sandrart (1606-1688) – die later zijn biografie schreef – en waarschijnlijk ook met Van Swanevelt, Bartholomeus Breenbergh (1598/1600-1657) en andere Nederlandse vrienden schildertochtjes in de Romeinse Campania gemaakt. Wellicht leerde hij veel van zijn collega's, maar omgekeerd heeft zijn eigen visie van het ideale landschap een nog veel grotere invloed gehad op de kunst van de Nederlanders, die ook wel 'italianisanten' worden genoemd. Dat is nu duidelijk te zien in zaal 215 van het Rijksmuseum, waar de nieuwe aanwinst hangt tussen werken van Herman van Swanevelt en Jan Both (ca. 1618-1652), die beiden aspecten van Lorrains voorbeeld overnamen. Both richtte zich vooral op de lichteffecten in de wolken

en de atmosfeer van de hemel. Van Swanevelt liet zich door Lorrain inspireren in het subtiele verloop van de voorgrond naar de achtergrond en de zorgvuldige plaatsing van diverse figuren die zich tegen het licht aftekenen.

Het is niet precies bekend hoe lang het *Havengezicht bij zonsopgang* in Frankrijk is gebleven. Waarschijnlijk tot het midden van de 18de eeuw en misschien zelfs tot aan de Franse Revolutie, toen veel schilderijen van Lorrain door Britse verzamelaars werden gekocht. De Engelsen waren werkelijk dol op deze schilder. Een groot deel van de ongeveer 250 nu bekende landschappen van zijn hand kwamen op een zeker moment in Engeland terecht, hoewel veel hiervan weer is verdwenen naar grote Amerikaanse en Europese musea. *Havengezicht bij zonsopgang* bevond zich al vóór 1820 in de verzameling van de Schotse Lord Macdonald of Sleat, bij wiens nazaten het tot 1966 is gebleven. Met de verkoop dat jaar kwam het doek voor het eerst in de wetenschappelijke belangstelling te staan en de herontdekking werd door de Engelse deskundige Michael Kitson in 1967 in een belangrijk artikel gepubliceerd. Het schilderij werd door een privé-verzamelaar gekocht, waarmee het opnieuw uit het zicht verdween, totdat het Rijksmuseum het dit jaar wist te verwerven. Met deze aankoop laat het Rijksmuseum, met hulp van de Vereniging Rembrandt, de SponsorBingo Loterij en met de ondersteuning van een particulier, een vrijwel onbekende maar typische Lorrain van bijzondere kwaliteit weer stralen voor de ogen van een internationaal publiek. ♦

Duncan Bull

Geraadpleegde literatuur

- M. Kitson, 'Claude Lorrain: Two Unpublished Paintings and the Problem of Variants', in *Studies in Renaissance and Baroque Art Presented to Anthony Blunt on his 60th Birthday*, Londen/New York 1967, pp. 142-149
- M. Kitson, *Claude Lorrain: Liber Veritatis*, Londen 1978
- M. Roethlisberger, *Claude Lorrain: The Paintings*, New Haven 1961
- M. Roethlisberger, *Claude Lorrain: The Drawings*, Berkeley/Los Angeles 1968
- H.D. Russell, *Claude Lorrain 1600-1682*, cat. tent. National Gallery of Art, Washington 1983
- H. Wine, *Claude: The Poetic Landscape*, cat. tent. National Gallery, Londen 1994